МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЩЕРИЦЯ СВІТЛАНА ІВАНІВНА

УДК 343.1

ЧИННІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Удалова Лариса Давидівна,
Національна академія внутрішніх справ,
начальник кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти:
доктор юридичних наук, професор
Капліна Оксана Володимирівна,
Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»,
завідувач кафедри кримінального процесу

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Погорецький Микола Анатолійович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри правосуддя

Захист відбудеться «4» жовтня 2013 р. о 14^{00} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «2» вересня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Д.О. Савицький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Основою законності діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду є кримінальне процесуальне законодавство України, яке згідно з ч. 2 ст. 1 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК та інших законів України.

Той факт, що здійснення кримінального судочинства регулюється лише законами, а не відомчими нормативними актами, свідчить про особливе значення, що надається принципу законності в цій сфері державної діяльності, й обумовлений тим, що в кримінальному судочинстві діями та рішеннями державних органів і посадових осіб можуть бути обмежені конституційні права та свободи людини і громадянина. Очевидно, що підстави та межі такого обмеження можуть регулюватися лише законом.

Усі нормативні акти мають певні часові, територіальні (просторові) межі свого існування і дії, а також поширюються на певне коло суб'єктів. Не є винятком і кримінальний процесуальний закон.

Сьогодні Україна все ще перебуває в умовах реформування кримінальної юстиції, дії нового КПК України. Безперечно, що оновлене законодавство має відповідати основним принципам правової держави та громадянського суспільства, бути спрямованим на утвердження та забезпечення прав і свобод людини.

Як відомо, кримінальний процес ґрунтується на системі таких принципів як законність, змагальність, рівність громадян перед законом і судом та ін. Однак безпосередня реалізація вказаних принципів можлива через належне функціонування відповідних правових інститутів. Одним з них виступає інститут імунітетів, головним призначенням якого є встановлення додаткових гарантій охорони та захисту прав і законних інтересів окремих категорій осіб.

Сьогодні різними видами виключних прав (імунітетами) користується значна частина українських та іноземних громадян. Існує певне коло правових норм різних галузей права, які впливають на процес досудового та судового кримінального провадження відносно окремих категорій громадян. Чинний КПК України не містить будь-якого системного викладення таких особливостей, що, безперечно, створює практичні труднощі під час вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності осіб з особливим правовим статусом.

Принцип рівності громадян перед законом і судом, як і правові імунітети та привілеї, недоторканність неодноразово ставали предметом наукового дослідження, однак донині не досягнуто єдності поглядів щодо змісту, форм і соціального призначення таких виключень з вказаного конституційного принципу.

Проблема дії кримінального процесуального закону в часі має низку аспектів: набрання законом чинності та його вступ у дію; зворотна дія

закону; втрата ним юридичної сили, що сьогодні зумовлюють окремі проблемні питання у правозастосуванні.

Можливо, на момент прийняття та дії за радянських часів Кримінального-процесуального кодексу (1960 р.) цієї проблеми не існувало, оскільки, як зазначається в літературі того періоду, у результаті стабільності радянського законодавства не відбувалося будь-яких значних змін правових норм, і нормативний акт, що діяв на момент виникнення конкретних обставин, зазвичай не змінювався на час їх розгляду та прийняття щодо них рішення. Крім того, питання дії закону в часі, просторі та за колом осіб досить часто розглядались у теорії кримінального права. Очевидно, саме цим зумовлено досить лаконічне формулювання, що було закріплене законодавцем у ч. 2 ст. 3 Кримінального-процесуального кодексу України (1960 р.), відповідно до якого при провадженні в кримінальній справі застосовується кримінально-процесуальний закон, який діє, відповідно, під час дізнання, досудового слідства або судового розгляду справи.

Згідно з новим КПК України (2012 р.), формулювання про дію кримінального процесуального закону в часі майже не змінилося. Відповідно до ст. 5 КПК України, процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями КПК України, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення. Допустимість доказів визначається положеннями КПК України, які були чинними на момент їх отримання.

Це формулювання, а також мінімалізм нормативного врегулювання питання дії кримінального процесуального закону в часі викликають низку питань як теоретичного, так і практичного характеру, відповіді на які в тексті цього закону віднайти неможливо.

Сфера дії кримінального процесуального закону, його юрисдикція визначається законом з урахуванням норм міжнародного права. Як відомо, загальне правило полягає в тому, що держава здійснює повну юрисдикцію в межах своєї території та обмежену – у межах виключної економічної зони моря та континентального шельфу, а також відносно своїх громадян за кордоном.

У кримінально-процесуальній науці інтерес до проблем, які пов’язані з дією кримінального процесуального закону, існує давно. Окремі аспекти цієї теми розглядались у працях відомих юристів кінця XIX – початку XX ст. (Л.Є. Владимирова, М.С. Духовського, І.Я. Фойницького та ін.), радянського часу (В.П. Божьєва, В.Г. Даєва, Л.М. Карнєєвої, Л.Д. Кокорева, П.А. Лупинської, Р.Д. Рахунова, В.М. Савицького, М.С. Строговича та ін.). На теренах сучасної України ці питання не втрачають своєї актуальності. Аналізу окремих питань присвячено роботи С.С. Аскерова, І.В. Бабій, С.М. Вихриста, С.Г. Волкотруба, В.І. Галагана, Ю.М. Грошевого, А.Я. Дубинського, О.В. Капліної, Н.С. Карпова, В.П. Корж, Є.Д. Лук’янчикова, В.Т. Маляренка, В.І. Маринів, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, В.О. Попелюшко, С.В. Слінько,

С.М. Стахівського, П.В. Цимбала, Л.Д. Удалової, О.Г. Шило, М.Є. Шумило, О.Г. Яновської та ін.

Однак розгляд окремих аспектів дії кримінального процесуального закону України у просторі, часі та за колом осіб не виключає необхідності комплексного дослідження цих проблем з урахуванням положень нового КПК.

Відсутність монографічних і методичних робіт з розглядуваного питання у вітчизняній кримінально-процесуальній науці, а також певні недоліки кримінально-процесуальної регламентації відповідних правових питань, і як наслідок цього – непоодинокі випадки порушення конституційних прав особи, визначають актуальність теми дисертаційного дослідження, що й зумовило її вибір.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях: Концепції реформування кримінальної юстиції України (Указ Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008); Концепції Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.09.2010 р. № 1911-р); Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 рр. (наказ МВС України від 29.07.2010 р. № 347); Плану заходів Міністерства внутрішніх справ, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України (наказ МВС України від 8 серпня 2012 р. № 685) та планів науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ на 2011–2013 рр. Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 25 січня 2011 р., уточнено – 3 січня 2013 р.

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є дослідження теоретичних положень, законодавства та проблем правозастосування у сфері дії кримінального процесуального закону у просторі, часі та за колом осіб, формування на цій основі пропозицій, спрямованих на удосконалення теоретичної моделі дії закону у кримінальному процесі та її практичної реалізації в діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду.

Для досягнення зазначеної мети передбачається вирішення таких *задач:*

– з'ясувати поняття кримінального процесуального закону;

– визначити порядок прямої дії кримінального процесуального закону;

– з'ясувати правомірність надання кримінальному процесуальному закону зворотної дії в часі;

– дослідити територіальну та екстериторіальну дію кримінального процесуального закону;

– визначити загальні правила дії кримінального процесуального закону за колом осіб;

– дослідити межі дії кримінального процесуального закону щодо осіб, які користуються правом дипломатичної недоторканності;

– визначити особливості застосування кримінального процесуального закону відносно окремих категорій громадян України;

– сформулювати пропозиції щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства з розглядуваних у дослідженні питань.

Об'єкт дослідження – кримінально-процесуальні відносини, що виникають, розвиваються і припиняються під час дії кримінального процесуального закону у просторі, часі та за колом осіб.

Предмет дослідження – чинність кримінального процесуального закону.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять положення діалектики про співвідношення загального, окремого та особливого, про взаємозв'язок і взаємообумовленість соціальних процесів. Для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, у роботі використано загальнонаукові і спеціальні методи. *Діалектичний метод* як загальний метод наукового пізнання та *історичний метод* дали змогу розглянути всі питання теми в динаміці, виявити їх взаємозв'язок і взаємообумовленість, дослідити правову природу й ознаки судового дозволу на провадження процесуальних дій, історичні етапи його зародження та розвитку (підрозділ 1.1). *Метод системного аналізу*, а також *системно-структурний* та *формально-логічний методи* дали можливість з'ясувати сутність розглядуваних явищ й об'єктів, їх класифікацію, визначити загальні правила та особливості дії кримінального процесуального закону в часі, просторі, за колом осіб (підрозділи 1.2–3.2). За допомогою *формально-юридичного методу* досліджено правові норми Конституції України, КПК 1960 року та КПК 2012 року, КК України, інших законів України, міжнародних актів і договорів, з'ясовано зміст та значення використаних у них понять і термінів, обґрунтовано висновки і пропозиції щодо їх зміни та доповнення (підрозділи 1.1–3.2). *Метод порівняльного правознавства* покладено в основу аналізу та співставлення національного й іноземного кримінально-процесуального законодавства в частині розглядуваних питань (підрозділи 1.2, 2.1–3.2). *Структурно-функціональний метод* сприяв аналізу повноважень відповідних державних органів і посадових осіб (підрозділи 2.1–3.2). За допомогою *соціологічного методу* (анкетування) з'ясовано позиції і думки юристів практиків щодо сучасного стану правового регулювання та проблемних питань правозастосування у сфері дії кримінального процесуального закону в часі, просторі, за колом осіб, а статистичний метод дав змогу узагальнити їх поряд з результатами вивчення матеріалів кримінальних справ (проваджень).

Обґрунтованість і достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій визначається і забезпечується *емпіричною базою дослідження*, яку становлять дані, отримані в результаті вивчення 104 кримінальних справ, що перебували у провадженні судів м. Києва і Київської області протягом 2009–2012 років; аналітичні і

статистичні матеріали Верховного Суду України; дані опитування 182 слідчих органів внутрішніх справ, адвокатів, прокурорів і суддів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає насамперед у тому, що ця робота є одним із перших в Україні монографічним дослідженням теоретичних і практичних питань дії кримінального процесуального закону в часі, просторі, за колом осіб. На захист виносяться положення, що теоретично сформульовані й обґрунтовані в роботі та містять такі елементи наукової новизни:

вперше:

– сформульовано авторське визначення поняття кримінального процесуального закону, під яким пропонується розуміти сукупність нормативно-правових актів, що мають юридичну силу закону, містять у собі кримінальні процесуальні норми і регулюють суспільні відносини у сфері здійснення кримінального провадження, тобто досудового розслідування і судового провадження, процесуальних дій у зв'язку з учиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність;

– наведено аргументи на користь того, що в КПК України слід передбачити норму, згідно з якою кримінальний процесуальний закон, що скасовує права учасників кримінального провадження, або зменшує їх фактичний обсяг чи обмежує їх використання додатковими умовами, не має зворотної дії, тобто не поширюється на провадження, розпочате до видання такого закону;

– доведено, що в КПК України слід передбачити норму, згідно з якою кримінальний процесуальний закон, що встановлює додаткові права учасників кримінального провадження, або збільшує їх фактичний обсяг і гарантії їх реалізації, чи скасовує додаткові умови їх використання, або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію, тобто поширюється на провадження, розпочате до видання такого закону;

– аргументовано тезу про те, що назву ст. 4 КПК України слід викласти в такій редакції: «Дія кримінального процесуального закону в просторі», а її зміст доповнити частиною четвертою такого змісту: «Кримінальне правопорушення вважається вчиненим на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, на повітряному, морському чи річковому судні, а також на території іншої держави в разі, якщо кримінальне правопорушення завершилося на конкретизованій частині простору, що становить таку територію, незалежно від місця підготовки чи настання суспільно небезпечних наслідків такого діяння»;

– запропоновано ч. 2 ст. 1 КПК України викласти в авторській редакції: «Кримінально-процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу, інших законів України та відповідних рішень Конституційного Суду України»;

удосконалено:

– систему імунітетів у кримінальному судочинстві, до якої належать: 1) імунітет посадових осіб; 2) професійний імунітет; 3) міжнародно-правовий імунітет; 4) свідоцький імунітет;

– визначення поняття місця вчинення кримінального правопорушення (злочину) як конкретизованої частини простору, в якій завершилося суспільно небезпечне діяння, із вчиненням якого кримінальний закон пов'язує наявність певного складу кримінального правопорушення (злочину), незалежно від місця підготовки чи настання суспільно небезпечних наслідків такого діяння;

дістало подальший розвиток:

– висновок про те, що особливий порядок кримінального провадження відносно окремих категорій осіб утворюють: 1) особливості здійснення повідомлення про підозру; 2) особливий порядок затримання й обрання запобіжного заходу; 3) необхідність інформування державних та інших органів чи службових осіб про застосування запобіжного заходу, ухвалення вироку, перелік завдань, що виконуються в процесі проведення таких слідчих дій;

– обов'язкові умови застосування кримінального процесуального закону за аналогією, зокрема, застосування кримінального процесуального закону за аналогією є недопустимим у разі, якщо цим порушується будь-яка із загальних засад кримінального провадження;

– наукові уявлення про зворотну дію закону і, зокрема, кримінального процесуального в часі. Зокрема, принцип верховенства права зобов'язує надати зворотну дію і тому закону, який розширює права учасників правовідносин, передбачає додаткові гарантії їх реалізації, скасовує обов'язки та правообмеження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– *правозастосовній діяльності* – при внесенні змін і доповнень до чинного КПК України, а також під час прийняття відомчих нормативних актів з відповідних процесуальних питань (акт впровадження Білоцерківської міської ради від 28 січня 2013 р.);

– *практичній діяльності органів досудового слідства* (акт впровадження ГСУ МВС України від 18 грудня 2012 р.);

– *навчальному процесі* – при написанні окремих розділів (глав) підручників і навчальних посібників з курсу «Кримінальний процес», при підготовці лекцій і проведенні занять за відповідними темами (акти впровадження: Національної академії внутрішніх справ від 27 грудня 2012 р.; Донецького юридичного інституту МВС України від 11 червня 2012 р.; Університету сучасних знань від 28 січня 2013 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження оприлюднено на засіданнях кафедри кримінального процесу Національної

академії внутрішніх справ, а також на науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми державотворення» (м. Київ, 28 червня 2011 р.); «Національна і міжнародна безпека в сучасних трансформаційних процесах» (м. Київ, 29 грудня 2011 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в семи наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, а також дві – тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (168 найменувань) та двох додатків. Повний обсяг дисертації становить 188 сторінок, із них загальний обсяг тексту – 160 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь наукового розроблення проблеми, вказано на зв'язок роботи з напрямами наукових досліджень, визначено мету й задачі дослідження, його об'єкт, предмет, використано методи, висвітлено наукову новизну роботи, її значення у практичній, науково-дослідній та навчально-науковій діяльності, наведено дані про апробацію і публікації результатів дослідження, відображено структуру дисертації.

Розділ 1 «Дія кримінального процесуального закону в часі» складається з трьох підрозділів і присвячений висвітленню теоретичних, законодавчих і практичних аспектів поняття кримінального процесуального закону, його прямій і зворотній дії.

У *підрозділі 1.1. «Поняття кримінального процесуального закону»* досліджуються питання, пов'язані з поняттям кримінального процесуального закону, його змістом, ознаками, з'ясуванням системи джерел кримінально-процесуального права України. Окрему увагу приділено питанню застосування кримінального процесуального закону за аналогією.

Констатується, що здійснення кримінального судочинства регулюється лише законами, а не відомчими нормативними актами, що свідчить про особливе значення, яке надається принципу законності у цій сфері державної діяльності. Це зумовлено тим, що в кримінальному судочинстві діями та рішеннями державних органів і посадових осіб можуть бути обмежені конституційні права та свободи людини і громадянина. Саме тому переважна більшість юристів визнають кримінальний процесуальний закон єдиним джерелом кримінального процесуального права.

Стверджується, що поняття кримінального процесуального закону є універсальним широким поняттям, яке охоплює в собі і кримінальні процесуальні норми, що регулюють відповідні суспільні відносини, і форму закріплення цих норм. При цьому, зважаючи на важливість предмета правового регулювання у сфері кримінального процесу, джерелом

закріплення кримінальних процесуальних норм виступають нормативно-правові акти вищої юридичної сили – закони та прирівняні до них за юридичною силою акти. Саме вони містять безпосередньо кримінальні процесуальні норми і виступають формально-правовою підставою для здійснення кримінально-процесуальної діяльності.

Кримінальний процесуальний закон визначається автором як сукупність нормативно-правових актів, які мають юридичну силу закону, містять у собі кримінальні процесуальні норми і регулюють суспільні відносини у сфері здійснення кримінального провадження, тобто досудового розслідування і судового провадження, процесуальних дій у зв'язку з учиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Констатується, що останніми роками у процесуальній літературі висловлюються думки і пропозиції щодо визнання джерелами кримінального процесуального права України наряду із законодавчими актами актів органів виконавчої та судової влади (І.Г. Босуновська, О.М. Дроздов та ін.).

Зазначається, що основні ознаки кримінального процесуального закону збігаються з ознаками будь-якого іншого закону, як нормативно-правового акта.

Пропонується визначати джерело кримінального процесуального права як форму об'єктивізації системи процесуальних норм, що регулюють сферу суспільних відносин, пов'язаних з кримінальним судочинством. Ознаки джерел кримінального процесуального права пропонуються такі: 1) вони завжди містять норми процесуального характеру; 2) сфера впливу конкретних норм – кримінальне судочинство; 3) містять норми, що врегульовують правовідносини, у яких однією із сторін завжди є держава.

На підставі аналізу відповідних нормативно-правових актів зроблено висновок про те, що система джерел кримінального процесуального права України, тобто форм закріплення норм кримінального процесуального закону, має бути представлена таким чином: 1) Конституція України; 2) міжнародні угоди і договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 3) КПК України; 4) інші закони України; 5) рішення Конституційного Суду України.

На думку дисертанта, підставами для застосування кримінального процесуального закону за аналогією є наявність істотних прогалин у чинному кримінальному процесуальному законодавстві. Застосування кримінального процесуального закону за аналогією передбачає обов'язкове дотримання таких умов: 1) передбачений кримінальним процесуальним законом випадок має бути однорідним з тим, до якого закон застосовується за аналогією; 2) застосування кримінального процесуального закону за аналогією в жодному разі не повинно призвести до обмеження процесуальних прав осіб, які беруть участь у процесі, або ж покладення на них не передбачених законом обов'язків; 3) застосування кримінального процесуального закону за аналогією не повинно допускати вчинення органами досудового розслідування, прокурором і судом дій, що виходять за межі їх компетенції;

4) застосування кримінального процесуального закону за аналогією є недопустимим у разі, якщо цим порушується будь-яка із загальних засад кримінального провадження.

У *підрозділі 1.2. «Пряма дія кримінального процесуального закону»* досліджуються темпоральні (часові) межі дії кримінальних процесуальних норм.

Акцентується на тому, що нечіткість меж дії правової норми в часі не дозволяє однозначно встановити, чи буде (а якщо буде, то як) застосовуватися та чи інша норма закону, іншого нормативно-правового акта до конкретних правовідносин, що не узгоджується з принципом правової визначеності, а відтак, робить право нерівним, а інколи й несправедливим.

На думку дисертанта, значну кількість практичних проблем може бути розв'язано, якщо суб'єкти правотворчої та правозастосовної практики знатимуть відповіді на запитання: які існують способи дії правової норми в часі; що слід розуміти під тим чи іншим способом дії правової норми в часі, як їх розмежовувати; що таке загальноправовий принцип «закон зворотної дії не має» і як слід його застосовувати у правотворчій та правозастосовній практиці.

Пропонується повернутися до визначення А. Тілле й розглянути зворотну дію нової норми як таку, що полягає в: 1) перегляді вже існуючих правозастосовних актів, прийнятих на основі старої норми; 2) застосуванні нової норми при наданні правової оцінки юридичним фактам, правовідносинам, що мали місце («відбулися») під час дії старої норми.

Як застосувати цей підхід для правовідносин, які почалися до введення в дію нової норми та продовжують тривати після? Якщо в межах цих відносин нова норма поширюється лише на ті юридичні факти, права та обов'язки, які мають місце (залишаються існувати, виникають) після введення закону в дію, то ця норма діятиме негайно. Якщо ж нова норма застосовуватиметься для оцінки або перегляду тих юридичних фактів, у тому числі правозастосовних актів, прав та обов'язків у межах правовідносин, що тривають, які мали місце («відбулися») до введення в дію нової норми, то це буде зворотна дія.

Спосіб дії правової норми в часі вказує, на які юридичні факти та правовідносини стосовно моменту введення нового закону (норми) в дію вона поширюється. Принцип незворотності закону як гарантія прав і свобод особи, її довіри до держави виступає головною засадою, вихідним положенням для формування мислення у сфері темпоральної дії правової норми, тобто як основою правозастосування, так і джерелом вироблення правил (принципів) вибору способу дії закону (норми) законодавцем.

Вказується на те, що моментом втрати чинності попереднім законом та, відповідно, припинення дії його норм (крім тих, які мають дію, що переживає) має бути момент введення в дію нового закону. Такий підхід забезпечуватиме безперервність правового регулювання відповідних відносин.

Проблема дії кримінального процесуального закону в часі має низку аспектів: набрання законом чинності і його вступ у дію; зворотна дія закону;

втрата ним юридичної сили, що сьогодні зумовлюють окремі проблемні питання у правозастосуванні.

Підрозділ 1.3. «Зворотна дія кримінального процесуального закону» присвячений дослідженню темпоральної (часової) правової колізії – зворотній дії кримінального процесуального закону.

За загальновизнаним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Цей принцип закріплено у ч. 1 ст. 58 Конституції України, за якою дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце.

Конституція України, закріпивши ч. 1 ст. 58 положення щодо неприпустимості зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, водночас передбачає їх зворотну дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність особи, що є загальновизнаним принципом права.

Дисертантом підтримується висловлена в літературі пропозиція щодо уточнення тексту ч. 1 ст. 58 Конституції України, поширивши її дію на юридичних осіб і дозволивши законодавцю надавати зворотної сили будь-яким сприятливим для фізичних та юридичних осіб законам, а не лише тим, що пом'якшують або скасовують відповідальність (С.П. Погребняк).

Автор доходить висновку, що надання законові, у тому числі кримінальному процесуальному, зворотної дії в часі слід визнати таким, що не суперечить Конституції України, а відповідає їй, зокрема, конституційному загальноправовому принципу верховенства права, у випадках, коли цей закон скасовує або пом'якшує відповідальність у широкому значенні (йдеться не лише про кримінальну відповідальність). Принцип верховенства права зобов'язує надати зворотну дію і тому закону, який розширює права учасників правовідносин, передбачає додаткові гарантії їх реалізації, скасовує обов'язки та правообмеження.

У зв'язку з викладеним, пропонується текст ст. 5 КПК України з урахуванням сучасних поглядів щодо зворотної сили закону, засад верховенства права, законності та принципу правової визначеності викласти в такій редакції:

«Стаття 5. Дія кримінального процесуального закону в часі

1. Кримінальне провадження здійснюється відповідно до кримінального процесуального закону, який набув чинності і діє на момент здійснення процесуальної дії, прийняття і виконання процесуального рішення.

2. Кримінальний процесуальний закон, який скасовує права учасників кримінального провадження, або зменшує їх фактичний обсяг чи обмежує їх використання додатковими умовами, не має зворотної дії, тобто не поширюється на провадження, розпочате до видання такого закону.

3. Кримінальний процесуальний закон, який встановлює додаткові права учасників кримінального провадження, або збільшує їх фактичний обсяг і гарантії їх реалізації, чи скасовує додаткові умови їх використання, або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію, тобто поширюється на провадження, розпочате до видання такого закону.

4. Допустимість доказів визначається за законом, який діяв на момент їх отримання».

Розділ 2 «Дія кримінального процесуального закону у просторі» складається з двох підрозділів, у яких розглядаються питання поширення впливу кримінального процесуального закону України на всю територію України, відповідну адміністративно-територіальну одиницю або на певну їх частину, а у випадках, визначених законом, – за межами України.

У *підрозділі 2.1. «Територіальна дія кримінального процесуального закону»* розглянуто актуальні питання територіальної дії кримінального процесуального закону України.

Сфера дії кримінального процесуального закону, його юрисдикція визначається законом з урахуванням норм міжнародного права. Як відомо, загальне правило полягає в тому, що держава здійснює повну юрисдикцію в межах своєї території та обмежену – у межах виключної економічної зони моря та континентального шельфу, а також відносно своїх громадян за кордоном.

Зазначається, що за загальним правилом кримінальний процесуальний закон України діє на всій території України та об’єктах, які прирівняні до неї за правовим статусом, у тому числі з урахуванням норм міжнародного права.

Окрім території України, ще одним правовим поняттям, яке обумовлює правила дії кримінального процесуального закону у просторі, є поняття місця вчинення кримінального правопорушення. І хоча ч. 1 ст. 4 КПК України містить правило про здійснення кримінального провадження з підстав та в порядку, передбачених КПК, на території України незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення, частини 2 і 3 цієї ж статті містять положення, що пов’язують дію кримінального процесуального закону України не лише з територією держави (України чи іншої держави), а й з місцем вчинення кримінального правопорушення.

Місце вчинення кримінального правопорушення (злочину) визначається автором як конкретизована частина простору, в якій завершилося суспільно небезпечне діяння, із вчиненням якого кримінальний закон пов’язує наявність певного складу кримінального правопорушення (злочину), незалежно від місця підготовки чи настання суспільно небезпечних наслідків такого діяння.

Запропоновано визначення місця вчинення кримінального правопорушення включити до змісту норм про дію кримінального процесуального закону України у просторі. Зокрема, назву ст. 4 КПК України викласти в такій редакції: «Дія кримінального процесуального закону в просторі», а її зміст доповнити частиною четвертою такого змісту: «Кримінальне правопорушення вважається вчиненим на території

дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, на повітряному, морському чи річковому судні, а також на території іншої держави в разі, якщо кримінальне правопорушення завершилося на конкретизованій частині простору, що становить таку територію, незалежно від місця підготовки чи настання суспільно небезпечних наслідків такого діяння». Відповідно, частину четверту цієї статті слід вважати частиною п'ятою.

У *підрозділі 2.2. «Екстериторіальна дія кримінального процесуального закону»* розглянуто актуальні питання поширення дії кримінального процесуального закону України за її межі.

Територіальний принцип дії кримінального процесуального закону має виняток – екстериторіальність, в основі якої поширення дії закону держави за її межі. Це юридична фікція, згідно з якою певні частини території держави, певні групи осіб визнаються такими, що підпадають під сферу дії закону тієї держави, до якої вони належать. При цьому це не означає, що територія, зокрема, дипломатичного представництва, повністю виключається з території країни перебування і тим більше не є частиною території представленої країни. Ні будівля представництва, ні його територія не вилучаються з території держави перебування. Їх вилучення з місцевої юрисдикції має обмежений, функціональний характер.

Чинний КПК України, регламентуючи у ст. 4 дію кримінального процесуального закону у просторі, не вказує на наявність імунітету дипломатичних і консульських установ від юрисдикції України.

Дисертантом пропонується, незважаючи на положення ч. 2 ст. 1 КПК України щодо врегулювання кримінального провадження, зокрема, і положеннями міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, закріпити в нормах КПК загальне положення про недоторканність приміщень і документів дипломатичних представництв і консульських установ, а також визначити порядок проведення слідчих (розшукових) дій на території дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав в Україні з урахуванням їх міжнародного статусу, оскільки норми Віденських конвенцій не містять таких правил.

Таким чином, дія кримінального процесуального закону України у просторі здійснюється за такими правилами: кримінальний процесуальний закон України діє на усій території України та об'єктах, що прирівняні до неї за правовим статусом, а також – з урахуванням норм міжнародного права – на території дислокації українських військових баз, дипломатичних і консульських установ України на території інших країн. Виключенням є ділянки території України, що зайняті дипломатичними та консульськими установами іноземних держав і захищені відповідними імунітетами

У **розділі 3 «Дія кримінального процесуального закону за колом осіб»,** що складається з трьох підрозділів, проаналізовано особливості поширення кримінального процесуального закону на певні кола осіб залежно від обсягу й особливостей їх правового статусу.

У *підрозділі 3.1. «Загальні правила дії кримінального процесуального закону за колом осіб»* охарактеризовано загальну, спеціальну та виняткову дію закону за колом осіб.

Зважаючи на існування деяких публічно-правових інтересів дія кримінального процесуального закону за колом осіб може ґрунтуватися не тільки на принципі рівності громадян перед законом і судом (ст. 24 Конституції України, ст. 16 КПК України), а й на винятках з нього. У сучасних умовах розвитку та функціонування держави і суспільства певні категорії посадових і деяких інших осіб наділяються спеціальним статусом, їм надаються підвищені правові гарантії задля їх захисту від незаконного втручання в професійну діяльність, здійснення впливу, тиску, у тому числі через притягнення до кримінальної відповідальності.

Наявність переваг, що надаються особам або групам осіб, неминуче ставить питання про їх відповідність основоположним демократичним принципам рівноправ'я і недопущення дискримінації. З огляду на те, що правовий імунітет є певним винятком з принципу правової рівності, у літературі існує два протилежні підходи до можливості їх встановлення й існування.

На думку дисертанта, наявність і дія привілеїв та імунітету для окремих категорій суб'єктів не суперечить загальновизнаним міжнародним і конституційним принципам рівноправ'я і недопущення дискримінації. Водночас кожен такий виняток із загальних правил має бути обґрунтованим і розумним, регулюватися належним правовим актом.

На підставі аналізу нормативних і літературних джерел виділяються такі види імунітетів у кримінальному судочинстві: 1) імунітет посадових осіб; 2) професійний імунітет; 3) міжнародно-правовий імунітет; 4) свідоцький імунітет.

У *підрозділі 3.2. «Межі дії кримінального процесуального закону щодо осіб, які користуються правом дипломатичної недоторканності»* охарактеризовано природу дипломатичних привілеїв та імунітетів як підставу для встановлення особливостей застосування кримінального процесуального закону.

Стверджується, що юристи-міжнародники послуговуються в різних модифікаціях трьома принципами юридичного обґрунтування надання дипломатичних привілеїв та імунітетів – екстериторіальності, представницьким і функціональної необхідності.

Проведено стислий аналіз основних видів дипломатичних імунітетів, передбачених Конвенцією 1961 р., які стосуються питань, що висвітлюються в дисертації, зокрема особистої недоторканності дипломата; вилучення його з-під юрисдикції держави перебування; недоторканності приміщень дипломатичного представництва; наділення приміщень дипломатичного представництва, предметів їх обстановки та іншого майна, що є в них, а також засобів пересування представництва імунітетом від обшуку, реквізиції, арешту і виконавчих дій.

Констатується, що за останні півстоліття дипломатичне право зазнало кардинальних змін та перетворень, що й зумовило необхідність імплементації його окремих норм та інститутів до норм галузевого законодавства і, зокрема, кримінального процесуального.

Особливе місце серед джерел дипломатичного права посідають двосторонні міжнародні договори, що є результатом розвитку дипломатичних відносин між державами, які прагнуть зміцнити і стабілізувати взаємовідносини укладенням взаємоприйнятних договорів, які, водночас, збагачують зміст дипломатичного права і забезпечують досягнення більшої збалансованості інтересів акредитуючої держави і держави перебування, зокрема з питань регулювання дипломатичних привілеїв та імунітетів, боротьби зі зловживаннями ними. При здійсненні кримінального провадження відповідні державні органи та посадові особи зобов'язані враховувати положення цих договорів при вирішенні питань правового статусу учасників кримінального провадження.

У *підрозділі 3.3. «Особливості застосування кримінального процесуального закону відносно окремих категорій громадян України»* розглянуто питання законодавчого унормування та практичного застосування посадових імунітетів у сфері кримінального провадження.

Зазначається, що Конституція України закріплює положення, відповідно до якого громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв або обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 24). Водночас використання деяких видів імунітетів (насамперед, депутатського, суддівського) у певних колах суспільства розцінюється як відступ від конституційного положення про рівність громадян перед законом і судом.

Відповідно до Конституції України статус особливої (підвищеного рівня) недоторканності серед інших громадян України мають: Президент України, народні депутати, судді (ст. 80, 105, 111, 126). Окрім названих осіб, законодавством України передбачено імунітети також для Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Голови Рахункової палати, Першого заступника і заступника Голови, головних контролерів та Секретаря Рахункової палати. Стосовно всіх перерахованих осіб законодавством встановлено спеціальний порядок притягнення до кримінальної відповідальності, застосування заходів кримінального процесуального або адміністративно-процесуального впливу (арешт, обшук, затримання, особистий огляд і т.д.).

Сьогодні різними видами виключних прав (імунітетами) користуються значна частина українських та іноземних громадян. Існує певне коло правових норм різних галузей права, які впливають на процес досудового та судового кримінального провадження відносно окремих категорій громадян. КПК 1960 р. не містив будь-якого системного викладення таких особливостей, що, безперечно, створювало практичні труднощі під час

вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності осіб з особливим правовим статусом.

Констатується, що за певну кількість років історично утворився паралельний кримінальному процесуальному законодавству блок законів, які встановлювали особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності доволі широкого кола осіб. Таке законодавче регулювання не могло вирішити значної кількості проблем, які виникали в контексті притягнення до кримінальної відповідальності, застосування заходів процесуального примусу відносно окремих категорій осіб. Ці проблеми були викликані, зокрема, недостатньою чіткістю відповідних законодавчих актів, неналежною їх оцінкою суб'єктами правозастосування, певною невідповідністю виключних прав, які становлять зміст імунітету, призначенню та завданням кримінального судочинства.

Зважаючи на історично усталене існування паралельного кримінальному процесуальному законодавству блоку законів, які встановлюють особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності достатньо широкого кола осіб, запровадження окремого нормативного врегулювання особливостей кримінального провадження відносно цих осіб, закріплена у новому КПК України, є прогресивною. Водночас, неконкретність окремих норм КПК України у цьому контексті ставить питання про необхідність їх доопрацювання.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації на основі проведеного узагальнення і систематизації наукових уявлень про чинність кримінального процесуального закону сформульовано наукові положення та рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни, мають значення для науки й практики, зокрема:

1. Запропоновано авторське визначення поняття кримінального процесуального закону, під яким пропонується розуміти сукупність нормативно-правових актів, які мають юридичну силу закону, містять у собі кримінальні процесуальні норми і регулюють суспільні відносини у сфері здійснення кримінального провадження, тобто досудового розслідування і судового провадження, процесуальних дій у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

2. Визначено порядок прямої дії кримінального процесуального закону, відповідно до якого кримінальне провадження здійснюється на підставі кримінального процесуального закону, який набрав чинності і діє на момент здійснення процесуальної дії, прийняття і виконання процесуального рішення.

3. З'ясовано правомірність надання кримінальному процесуальному закону зворотної дії в часі як такої, що відповідає Конституції України, зокрема, загальноправовому принципу верховенства права. Встановлено, що кримінальний процесуальний закон, який скасовує права учасників

кримінального провадження, або зменшує їх фактичний обсяг чи обмежує їх використання додатковими умовами, не має зворотної дії, тобто не поширюється на провадження, розпочате до видання такого закону. Водночас кримінальний процесуальний закон, який встановлює додаткові права учасників кримінального провадження, або збільшує їх фактичний обсяг і гарантії їх реалізації, чи скасовує додаткові умови їх використання, або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію, тобто поширюється на провадження, розпочате до видання такого закону.

4. Досліджено територіальну та екстериторіальну дію кримінального процесуального закону. Встановлено, що кримінальний процесуальний закон України діє на усій території України та об'єктах, що прирівняні до неї за правовим статусом, а також – з урахуванням норм міжнародного права – на території дислокації українських військових баз, дипломатичних і консульських установ України на території інших країн. Виключенням є ділянки території України, що зайняті дипломатичними та консульськими установами іноземних держав і захищені відповідними імунітетами.

5. Дію кримінального процесуального закону за колом осіб визначено як поширення цього закону на певні кола осіб залежно від обсягу й особливостей їх правового статусу.

6. Доведено, що наявність і дія привілеїв та імунітету для окремих категорій суб'єктів не суперечить загальновизнаним міжнародним і конституційним принципам рівноправ'я і недопущення дискримінації. Водночас кожен такий виняток із загальних правил має бути обґрунтованим і розумним, регулюватися належним правовим актом. Встановлення правового імунітету при притягненні до відповідальності, зокрема кримінальної, можливе, насамперед, міжнародними правовими актами і Конституцією України.

7. Запропоновано виділяти такі види імунітетів у кримінальному судочинстві: 1) імунітет посадових осіб; 2) професійний імунітет; 3) міжнародно-правовий імунітет; 4) свідоцький імунітет.

8. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства з питань, що розглядаються в дослідженні (ст. 1, 4, 5 КПК України).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Щериця С. І. Розвиток законодавства про особливості кримінального провадження відносно окремих категорій осіб / С. І. Щериця // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 3. – С. 285–290.

2. Щериця С. І. Дія кримінального процесуального закону в просторі / С. І. Щериця // Вісник Запорізького юридичного національного університету. Юридичні науки. – 2012. – № 4. – С. 260–264.

3. Щериця С. І. Дія кримінального процесуального закону в часі / С. І. Щериця // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 10. – С. 125–127.

4. Щериця С. І. Зворотна дія кримінального процесуального закону / С. І. Щериця // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 1. – С. 131–134.

5. Щериця С. І. Поняття кримінального процесуального закону / С. І. Щериця // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 2. – С. 36–39.

6. Щериця С. І. До питання про набрання чинності кримінально-процесуальним законом / С. І. Щериця // Актуальні проблеми державотворення : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 черв. 2011 р.). – С. 36–38.

7. Щериця С. І. Класифікація імунітетів у кримінальному судочинстві / С. І. Щериця // Національна і міжнародна безпека в сучасних трансформаційних процесах : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 груд. 2011 р.). – С. 115–117.

АНОТАЦІЯ

Щериця С. І. Чинність кримінального процесуального закону. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2013.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретичних положень, законодавства та проблем правозастосування у сфері дії кримінального процесуального закону у просторі, часі та за колом осіб, формуванню на цій основі пропозицій, спрямованих на удосконалення теоретичної моделі дії закону у кримінальному процесі та її практичної реалізації в діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду.

Досліджено поняття кримінального процесуального закону, визначено порядок його прямої дії; з'ясовано правомірність надання кримінальному процесуальному закону зворотної дії в часі; досліджено територіальну та екстериторіальну дію кримінального процесуального закону; визначено загальні правила дії кримінального процесуального закону за колом осіб; досліджено межі дії кримінального процесуального закону щодо осіб, які користуються правом дипломатичної недоторканності; визначено особливості застосування кримінального процесуального закону відносно окремих категорій громадян України.

Запропоновано науково обґрунтовані зміни і доповнення до чинного кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: кримінальний процесуальний закон, чинність закону, пряма дія кримінального процесуального закону, зворотна дія кримінального процесуального закону, територіальна дія кримінального процесуального закону, екстериторіальна дія кримінального процесуального закону, правовий імунітет.

АННОТАЦИЯ

Щерица С. И. Действие уголовного процессуального закона. – *Рукопись.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2013.

Диссертационное исследование посвящено разработке теоретических положений, законодательства и проблем правоприменения в сфере действия уголовного процессуального закона во времени, пространстве, по кругу лиц, формированию на этой основе предложений, направленных на усовершенствование теоретической модели действия закона в уголовном процессе и его практического применения в деятельности органов досудебного расследования, прокуратуры и суда.

Уголовный процессуальный закон определяется как совокупность нормативно-правовых актов, имеющих юридическую силу законов, которые содержат в себе уголовные процессуальные нормы и регулируют общественные отношения в сфере уголовного производства, т. е. досудебного расследования и судебного производства, процессуальных действий в связи с совершением деяния, предусмотренного законом Украины об уголовной ответственности.

Исследовав теоретические положения, выдвинутые предложения о системе источников уголовного процессуального права, формы закрепления норм уголовного процессуального закона представлены следующим образом: 1) Конституция Украины; 2) международные договора и соглашения, согласие на обязательность которых дана Верховным Советом Украины; 3) УПК Украины; 4) другие законы Украины; 5) решения Конституционного Суда Украины.

Установлен порядок прямого действия уголовного процессуального закона, в соответствии с которым уголовное производство совершается на основании уголовного процессуального закона, который вступил в силу и действует на момент совершения процессуального действия, принятия и исполнения процессуального решения.

Определена правомерность придания уголовному процессуальному закону обратного действия во времени, как такого, что соответствует Конституции Украины, и в частности, общеправовому принципу верховенства права. Обоснован вывод о том, что уголовный процессуальный закон, который отменяет права участников уголовного производства, либо уменьшает их фактический объем, либо ограничивает их использование дополнительными условиями, обратной силы не имеет, т. е. не распространяется на производство, начатое до вступления такого закона в силу. В то же время уголовный процессуальный закон, который устанавливает дополнительные права участников уголовного производства, либо увеличивает их фактический объем и гарантии их реализации, либо

отменяет дополнительные условия их использования, либо другим образом улучшает положение лица, имеет обратную силу, т. е. распространяется на производство, начатое до вступления такого закона в силу.

Раскрывая правила действия уголовного процессуального закона Украины в пространстве, отмечается, что уголовный процессуальный закон Украины действует на всей территории Украины и объектах, приравненных к ней по правовому статусу, а также – с учетом норм международного права – на территории дислокации украинских военных баз, дипломатических и консульских учреждений Украины на территории других государств. Исключением являются участки территории Украины, которые заняты дипломатическими и консульскими учреждениями других государств и защищены соответствующими иммунитетами.

Сделан вывод о выделении таких видов иммунитетов в уголовном производстве: 1) иммунитет должностных лиц; 2) профессиональный иммунитет; 3) международно-правовой иммунитет; 4) свидетельский иммунитет.

В результате диссертационного исследования сформулирован ряд предложений, направленных на усовершенствование действующего уголовного процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: уголовный процессуальный закон, действие закона, прямое действие уголовного процессуального закона, обратное действие уголовного процессуального закона, территориальное действие уголовного процессуального закона, экстерриториальное действие уголовного процессуального закона, правовой иммунитет.

SUMMARY

Sheritsa S. I. Action of the criminal procedural law. – *Manuscript.*

Thesis for the PhD (Law) scientific degree on speciality 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Expertise; Operative Investigation Activity. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2013.

Dissertation research is devoted to development to research of theoretical provisions, the legislation and right application problems in a coverage of the criminal procedural law in time, space, around persons, to formation on this basis of the offers directed on improvement of theoretical model of action of the law in criminal trial and its practical application in activity of bodies of pre-judicial investigation, prosecutor's office and court.

As a result of dissertational research a number of the offers directed on improvement of the operating criminal and criminally-remedial legislation of Ukraine is formulated.

Keywords: criminal procedural law, law action, direct action of the criminal procedural law, return action of the criminal procedural law, territorial action of the criminal procedural law, exterritorial action of the criminal procedural law, legal immunity.